Emin Nazim oğlu MƏHƏRRƏMOV
Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin doktorantı

QEYRİ-NEFTQAZ SFERASINDA RƏQƏMSAL İQTİSADİYYAT MEXANİZMLƏRİNƏ METODOLOJİ YANAŞMALAR

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi qeyri-neftqaz sferasında rəqəmsal iqtisadiyyat mexanizmlərinə metodoloji yanaşmaların araşdırılmasıdır. Qeyri-neftqaz sferasının inkişaf istiqamətləri və prioritetləri təhlil olunmuşdur. Qeyri-neftqaz sferasına yüksək texnologiyalar əsasında inkişaf etdirilməsində rəqəmsal iqtisadiyyat mexanizmlərinin səmərəli funksiyaları və rolu əsaslandırılmışdır. Müasir dövrün tələbləri nəzərə alınmaqla, qeyri-neftqaz sahəsində rəqəmsal iqtisadiyyat mexanizmlərinin üstün metodoloji üslubları haqqında tövsiyələr hazırlanmış və təkliflər verilmişdir.

Tədqiqatın metodu kimi bir qrup metodlardan – analiz, sintez, müqayisəli təhlil və ümumiləşdirmə metodlarından istifadə edilmişdir. Bunlarla bərabər, qeyri-neftqaz sferasında rəqəmsal iqtisadiyyat mexanizmlərinə metodoloji yanaşmalara dair aparılmış elmi tədqiqat əsərlərinə istinad olunmuşdur.

Tədqiqatın nəticələri ilə əlaqədar olaraq bunu demək olar ki, məqalədə alınmış və ümumiləşdirilmiş elmi müddəalardan qeyri-neftqaz sferasında rəqəmsal iqtisadiyyat mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi tədbirlərində istifadə olunması imkanları diqqət çəkir.

***Açar sözlər**: qeyri-neftqaz sferası, rəqəmsal iqtisadiyyat, metodoloji yanaşma, rəqəmsal iqtisadiyyat mexanizmləri, qeyri-neftqaz sferasının inkişaf problemləri, rəqəmsal iqtisadiyyat mexanizmlərinin üstün cəhətləri.*

UOT: 338.364
JEL: O14; O33; Q55; D83
DOI: https://doi.org/ 1054414/ KKLB2479

Giriş

Qeyd edək ki, rəqəmsal iqtisadiyyat informasiya və məhsulların yaradılması, emal edilməsi və yayılması üçün İKT-nin istifadəsinə əsaslanan iqtisadi sistemdir. O, müxtəlif iqtisadi proseslər və fəaliyyətlər üçün rəqəmsal texnologiyaların, şəbəkə platformalarının və İnternet kommunikasiyalarının kütləvi istifadəsi ilə xarakterizə olunur. Rəqəmsal iqtisadiyyatda rəqəmsal məlumatlar və bilik əsas aktiv və dəyər yaratma mənbəyinə çevrilir. O, istehlakçılar, sahibkarlar və dövlət arasında qarşılıqlı əlaqənin yeni formalarının inkişafına gətirib çıxarır, ənənəvi sənaye sahələrini transformasiya edir və yeni biznes modelləri yaradır. Rəqəmsal iqtisadiyyat e-ticarət, onlayn öyrənmə, rəqəmsal platformalar, onlayn marketinq və digər sahələri əhatə edir, müasir cəmiyyətə təsiri əhəmiyyətlidir.

Biznes proseslərinin avtomatlaşdırılması və optimallaşdırılması yolu ilə müəssisə və təşkilatların səmərəliliyini və məhsuldarlığını artırmağa kömək edir. Rəqəmsal iqtisadiyyat innovasiyaların tətbiqi üçün yeni imkanlar yaradır, yeni şirkətlərin böyüməsini və texnologiya sektorunun inkişafını asanlaşdırır. O, məlumatlara, xidmətlərə və mallara daha çox çıxış təmin edir, bazarları demokratikləşdirir və rəqəmsal uçurumu azaldır. Bütün bunlar rəqəmsal iqtisadiyyat mexanizmlərinin inkişaf etdirilməsini obyektiv zərurətə çevirir [1, s. 379]. Rəqəmsal iqtisadiyyat mexanizmlərinin inkişafı üçün, ilk öncə, onun metodologiyasının öyrənilməsi zəruridir. Rəqəmsal iqtisadiyyatın metodologiyasının öyrənilməsi, bir qayda olaraq, konsepsiyanın nəzəri mahiyyətinin öyrənilməsindən və onun şərhinə yanaşmalardan başlayır.

Qeyri-neftqaz sektorunda rəqəmsal iqtisadiyyat mexanizmlərinə metodoloji yanaşmaların araşdırılması

Rəqəmsal iqtisadiyyat mexanizmlərinin öyrənilməsinin metodoloji əsası üç bilik sahəsinin kəsişməsindədir. Birincisi, bunlar dünya və ölkə

iqtisadiyyatları, onların vəziyyəti, xüsusiyyətləri, inkişaf qanunauyğunluqlarıdır. İkincisi, bu, iqtisadiyyatın və iqtisad elminin inkişafına təsir edən sürətlə artan elmi-texniki nailiyyətlər kompleksidir. Nəhayət, üçüncüsü rəqəmsal texnologiyalardan istifadə edən proqram-texniki kompleksə əsaslanan rəqəmsal iqtisadiyyatın funksional mexanizminin perspektivli formasıdır [2, s.65]. Hazırda mövcud konsepsiyalar, doktrinalar, yanaşmalar, dövlət proqramları rəqəmsal iqtisadiyyatın yaranması, mövcudluğu və inkişafının mahiyyətini, qanunauyğunluqlarını, mexanizmlərini aydın şəkildə ifadə edə bilmir. Tədqiqatçıların istifadə etdiyi metodoloji baza natamam olaraq qalır və əhatəli deyil, yeni yanaşma və üsullara ehtiyac var. Beynəlxalq informasiya məkanında "rəqəmsal iqtisadiyyat" anlayışının müəyyənləşdirilməsinə üç yanaşmanı ayırd etmək olar: 1) rəqəmsal texnologiyalardan istifadəyə əsaslanan münasibətlər sistemi kimi; 2) internet biznesinin təşkili forması kimi; 3) xüsusi istehsalın təşkili forması kimi. Bundan əlavə, "rəqəmsal iqtisadiyyat" anlayışına 2 yanaşma mövcuddur. Birinci yanaşma klassik yanaşmadır ki, bu yanaşmaya görə, rəqəmsal iqtisadiyyat rəqəmsal texnologiyalara əsaslanan və elektron mal və xidmətlər sferasını xarakterizə edən iqtisadiyyat kimi başa düşülməlidir. İkinci yanaşma genişləndirilmiş yanaşmadır ki, bu da rəqəmsal texnologiyalardan istifadə etməklə məhsulların istehsalıdır. Biznes yönümlü yanaşma (biznes modelləri): yeni yaranan biznes modellərini, məsələn, şəbəkə biznesi və elektron ticarəti nəzərdə tutur [3, s.166]. Bəzi tədqiqatçılar sistem, texnoloji, sektorial və inteqrasiya olunmuş yanaşmaları fərqləndirirlər. Sistem yanaşması nöqteyi-nəzərindən rəqəmsal iqtisadiyyat rəqəmsal texnologiyaların istifadəsinə əsaslanan və insan həyatının bütün sahələrində informasiyanın saxlanması, emalı və ötürülməsi məqsədilə rəqəmsal texnologiyaların aktiv şəkildə tətbiqi və istifadəsi ilə xarakterizə olunan iqtisadi fəaliyyətlərin məcmusudur [4].

Rəqəmsal iqtisadiyyat şəbəkə və digər İKT ilə dəstəklənən bütün fəaliyyət növlərini ehtiva edən daha geniş anlayışdır. Rəqəmsal iqtisadiyyat əl əməyi ilə yerinə yetirilən işləri əvəzləmək üçün təkcə kompüterlərin və ya oxşar cihazların istifadəsini nəzərdə tutmur, habelə insanların, müəssisə və təşkilatların vəzifələrini əvvəlkindən daha yaxşı, daha sürətli və fərqli şəkildə yerinə yetirmək üçün texnologiyadan istifadə etmək qabiliyyətini və ehtiyacını nümayiş etdirir [5, s.22]. Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı mürəkkəb prosesdir və o, bir neçə fundamental ideyaya əsaslanır. Birincisi, rəqəmsal iqtisadiyyat İKT-nin inkişafı ilə bağlı müvafiq normativ-hüquqi aktların hazırlanması və təsdiqi ilə bağlı olan onun normativ təminatın formalaşdırılmasına əsaslanır. İkincisi, rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafının əsasını İKT təşkil edir. Üçüncüsü, bu sahədə əməyin səmərəliliyinin artımı digər sənaye sahələrinə nisbətən daha dinamikdir. Dördüncüsü, rəqəmsal iqtisadiyyat cəmiyyətin bütün sahələrində informasiya texnologiyalarının kütləvi şəkildə tətbiqini nəzərdə tutur. Nəhayət, bu iqtisadi modelin əsas resursları informasiya və biliklərdir [6, s. 27].

Rəqəmsal iqtisadiyyatı anlamaq və burada iştirak etmək müasir həyatımızda hər kəs üçün getdikcə daha vacib hala gəlir. Bu gün əksər müəssisələr və təşkilatlar öz proseslərini təkmilləşdirmək və səmərəliliyi artırmaq üçün rəqəmsal texnologiyalardan istifadə edirlər. Odur ki, hər kəs öz karyerasında və ümumiyyətlə həyatda uğur qazanmaq üçün rəqəmsal texnologiyaları yaxşı başa düşməli və onlardan istifadə etməyi bacarmalıdır. Bundan əlavə, rəqəmsal iqtisadiyyat şəxsi inkişaf və həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün bir çox imkanlar təqdim edir. Məsələn, rəqəmsal platformalar onlayn təhsil almaq, uzaqdan işləmək, mal və xidmətlər almaq və satmaq, dostlar və yaxınlarla məsafədən ünsiyyət qurmaq və s. imkan verir. Beləliklə, rəqəmsal iqtisadiyyatı başa düşmək və burada iştirak etmək hər bir insanın işdə və ümumiyyətlə həyatda uğur qazanması üçün vacib bacarıqlardır [7, s. 587]. Rəqəmsal iqtisadiyyat cəmiyyətin inkişafı üçün vacibdir, çünki iqtisadi artıma töhfə verir, məşğulluğu artırır və innovasiyaları dəstəkləyir. O, həmçinin sosial və mədəni mühitə təsir edərək insanların həyat tərzində və istehlakçı seçimlərində dəyişikliklərə səbəb olur. Bununla belə, rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı ilə dövlət və cəmiyyətin diqqət və tənzimlənməsini tələb edən kibertəhlükəsizlik, məlumatların məxfiliyi və sosial bərabərsizliklərlə bağlı yeni problemlər yaranır.

Rəqəmsal iqtisadiyyat hadisələrin və iqtisadi proseslərin virtuallığı, onların axınının yüksək sürəti və çoxsaylı agentlər şəbəkəsi vasitəsilə məlumatların yayılması, həmçinin rəqəmsal trans-

formasiya dəyişikliklər zamanı belə bir iqtisadiyyat sahəsinin formalaşmasının təbii prosesi kimi xarakterizə olunur. Müasir dövrdə rəqəmsal iqtisadiyyat öz yetkinlik xüsusiyyətlərini əldə etməyə başlayır və yeni biznes modelləri optimallaşdırma obyektinə çevrilir [8, s.26]. Rəqəmsal iqtisadiyyat rəqəmsallaşma əsasında formalaşır və özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir, bunlar aşağıdakılardır: fərd öz məhsulunu şəxsən idarə edir və yaradır; informasiya fəaliyyətin əsasına çevrilir, lakin real sferada onun rolu o qədər də əhəmiyyətli deyil; həyata keçirilən rəqəmsal auksionlar və bazarlar adi biznesin həyat tərzində dəyişikliklərə təsir göstərir; süni intellekt və ona əsaslanan texnologiyalar sayəsində bir çox istehsal vasitələrini və əlaqələri birləşdirmək olur [9, s.117].

Rəqəmsal iqtisadiyyatın bir xüsusiyyəti mal və xidmətlərin yaradılması, yayılması və mübadiləsi prosesinin bütün iştirakçıları arasında qarşılıqlı əlaqənin səmərəliliyini artırmaqdır. Bu transformasiyanın əsasını istehsalçıların və istehlakçıların qarşılıqlı əlaqədə olan ehtiyaclarına cavab verən rəqəmsal mühit təşkil etməlidir. Bu dəyişikliklərin məqsədi iqtisadiyyatın bütün sahələrinin davamlı inkişafı və şirkətlərin rəqabət qabiliyyətinin artırılması, eləcə də həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsidir [10, s.142].

Müasir qlobal çağırışlar kontekstində qeyri-neftqaz sferasında rəqəmsal iqtisadiyyat mexanizmlərinə metodoloji yanaşmaların təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Rəqəmsal iqtisadiyyatda robotik cihazlar, əlavə texnologiyalar, əşyaların interneti və süni intellekt istehsal vasitəsi kimi xidmət edə bilər. İstehsal münasibətləri ictimai istehsal prosesində müxtəlif subyektlər (insanlar, təsərrüfat subyektləri, dövlət) arasında inkişaf edən münasibətlər vasitəsilə reallaşdırılır. Rəqəmsal iqtisadiyyatda istehsal münasibətlərinin strukturunu iki qrupa bölmək olar: birincisi, rəqəmsal-iqtisadi-sosial məkanı təşkil edən platforma, ekosistem və şəbəkə əlaqələri vasitəsilə maddiləşən təşkilati-iqtisadi münasibətlər. İkincisi, rəqəmsal texnologiyaların bütün təkrar istehsal prosesinin hər bir tsiklində birbaşa iştirak etdiyi sosial-iqtisadi münasibətlər. Rəqəmsal iqtisadiyyatda bu əlaqə qrupları bir-biri ilə sıx bağlıdır və sıx qarşılıqlı əlaqədədir. Rəqəmsal iqtisadiyyat təkrar istehsalı prosesinin müxtəlif mərhələlərini əhatə edir və həmin mərhələləri nəzərdən keçirək [11, s. 235].

İstehsal mərhələsi. İstehsal vasitələri və əmək obyektləri mövcud olduqda istehsal mümkündür. Rəqəmsal iqtisadiyyatda belə sistemlər yeni istehsal texnologiyaları ola bilər: sənaye interneti; robototexnika və sensor komponentləri. Bu və digər rəqəmsal texnologiyalar əsasında konkret fiziki məhsul istehsal etmək və ya tam istehsal prosesi qurmaq mümkündür. Rəqəmsal iqtisadiyyatda əmək obyektləri ənənəvi ilə eyni vasitələr ola bilər, lakin özəlliyi ondadır ki, rəqəmsal iqtisadiyyatda onlar rəqəmsal emala məruz qalırlar ki, bu da son məhsula yeni məzmun verir və nəticədə daha yüksək məhsuldarlıq əldə edilir. Paylanma mərhələsi. Paylama münasibətlərinin əsas rolu istehsal və istehlak arasında əlaqə yaratmaqdır. Mövcud paylama sistemi iyerarxiya və mərkəzləşmə ilə xarakterizə olunur. Rəqəmsal iqtisadiyyatda mərkəzsizləşdirmə prioritet məsələyə çevrilir və bununla bağlı funksiyalar əsasən platformalar və ekosistemlər, həmçinin blokçeyn kimi paylanmış qeydiyyat sistemləri tərəfindən yerinə yetirilir. Mübadilə mərhələsi. Mübadilənin əsas funksiyası fəaliyyət nəticələrinin qarşılıqlı mübadiləsi üçün aktorlar arasında müxtəlif (iqtisadi, istehsal, sosial, informasiya) əlaqələri təşkil etməkdir. Rəqəmsal iqtisadiyyatda mübadilə mərhələsi platformalara və ekosistemlərə köçürülür və şəbəkə sistemləri vasitəsilə reallaşdırılır. İstehlak mərhələsi. İstehlak ehtiyacları ödəmək üçün bir fəaliyyətdir və həmin ehtiyaclar rəqəmsal və informasiya xidmətlərinin göstərilməsi yolu ilə ödənilir. Buraya e-ticarət, nəqliyyat xidmətləri, oyunlar, fərdiləşdirilmiş məhsulların qəbulu və s. daxil ola bilər. Rəqəmsal iqtisadiyyatda əsas istehlak obyektləri informasiya və verilənlərdir.

Rəqəmsal iqtisadiyyat müəyyən tədqiqat məqsədlərinə malikdir ki, onları formalaşdırarkən ictimai həyatın müxtəlif sahələrində transformasiya proseslərini nəzərə almaq lazımdır. Qeyd edilən məqsədlərin reallaşdırılması üçün rəqəmsal iqtisadiyyatın qarşısına müəyyən vəzifələr qoyulur və həmin vəzifələrin dairəsi çox genişdir. Onların tələbi dünyada baş verən inqilabi dəyişikliklərin məcmusu, ilk öncə, dağıdıcı amillərin miqyası və gücü ilə müəyyənləşdirilir. Rəqəmsal iqtisadiyyatın həll etdiyi ümumi vəzifələrə aşağıdakılar daxildir:

- dünya iqtisadiyyatının inkişafının əsas meyillərinin müəyyənləşdirilməsi;
- mənfi amillərin təsiri altında ölkənin inkişafı modelinin hazırlanması;
- mülkiyyət formalarının optimallaşdırılması strategiyalarının tədqiqi və hazırlanması;
- ölkədaxili sistemdə və beynəlxalq əmək bölgüsündə baş verən dəyişikliklərlə əlaqədar yeni əlaqələrin inkişafı;
- rəqəmsal pulların təhlili və onun daxili və beynəlxalq ödənişlərdə istifadəsi;
- iqtisadiyyatın real sektorunun inkişafı məqsədilə pul və fiskal siyasətin təhlili, bu sahədə islahatların aparılması;
- cəmiyyətin iqtisadi, etik, mənəvi, sosial-hüquqi və siyasi həyatının qarşılıqlı əlaqəsini və asılılığını müəyyən edən ictimai münasibətlər sistemində iqtisadi inkişafın uzunmüddətli strategiyasının tədqiqi və hazırlanması;
- rəqəmsal iqtisadiyyatın tərkib hissələrindən biri kimi süni intellektin inkişafı üzrə tədqiqat və proqramın tərtib edilməsi və s.

Rəqəmsal iqtisadiyyata doğru hərəkət texnoloji bumlarla xarakterizə olunur ki, bu da bir tərəfdən yeni fəaliyyət sahələrini formalaşdıran, digər tərəfdən isə yeni məhsul və xidmətlərin yaradılmasını mümkün edən, iqtisadiyyatın mövcud sahələrini kökündən dəyişdirən texnologiyaların məcmusu habelə insan fəaliyyətinin inkişafı üçün yeni sahələrin və imkanların yaranması gələcəyi dəqiq proqnozlaşdırmağı qeyri-mümkün edir ki, bu da təkcə texnoloji dəyişikliklərin radikallıq səviyyəsindən, onların təkmilləşdirilməsi və yayılması sürətindən asılı deyil, həm də bu proseslərə institusional dəstək səviyyəsindən asılıdır.

Rəqəmsal iqtisadiyyat bütün fəaliyyət sahələrinin o cümlədən, sənayenin, tikintinin, kənd təsərrüfatının, xidmət sahələrinin və dövlət idarəçiliyi sisteminin inkişafını sürətləndirməyə, eləcə də ölkənin qlobal rəqabət qabiliyyətini artırmağa və milli təhlükəsizliyini möhkəmləndirməyə qadir olan real iqtisadiyyatın bir qolu kimi çıxış edə bilər. Buna görə ənənəvi istehsalın inkişafı rəqəmsal texnologiyalardan istifadə ilə paralel aparılmalıdır. Bu halda informasiya texnologiyaları şirkətləri ilə yanaşı cəmiyyət də rəqəmsal iqtisadiyyatdan böyük dividentlər əldə edəcəkdir [12, s.86].

Müasir rəqəmsal iqtisadiyyat informasiya iqtisadiyyatının, internet iqtisadiyyatının və elektron iqtisadiyyatın inkişafını davam etdirir, onların əsas struktur elementlərini birləşdirir. Həmin iqtisadiyyat növlərinin mahiyyəti cədvəl 1-də konkretləşdirilib.

Qeyd edək ki, rəqəmsal iqtisadiyyat aşağıdakı komponentlərə malikdir: 1. İnfrastruktur. Bu, rəqəmsal iqtisadiyyatın texniki əsasıdır ki, buraya kompüter avadanlığı, proqram təminatı, telekommunikasiya şəbəkələri, bulud texnologiyaları və rəqəmsal formada məlumatların qoşulması və işlənməsi üçün zəruri olan digər texnologiyalar daxildir. 2. Elektron biznes əməliyyatları - virtual bazar subyektləri arasında virtual qarşılıqlı əlaqə kontekstində kompüter şəbəkələri vasitəsilə biznes prosesləri. Bunlar kompüter şəbəkələri vasitəsilə reallaşdırılan işgüzar qarşılıqlı əlaqə prosesləridir. Buraya e-poçt, elektron sənəd mübadiləsi, rəqəmsal imzalar və biznes subyektləri arasında qarşılıqlı əlaqənin digər virtual vasitələri daxil ola bilər. 3. Elektron ticarət: Bütün əlaqəli əməliyyatlar və biznes prosesləri daxil olmaqla, İnternet üzərindən mal və xidmətlərin satışı və alınması prosesidir. Buraya onlayn mağazalar, ödəniş sistemləri, musiqi, videolar, proqram təminatı, bulud xidmətləri və onlayn alına bilən digər məhsullar kimi rəqəmsal mal və xidmətlər.

Ümumilikdə, bu üç komponent bir-biri ilə bağlıdır və bir-birindən asılıdır, rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı üçün əsas yaradır və biznes və istehlakçılar üçün yeni imkanlar yaradır. [13, s. 362]. Rəqəmsal iqtisadiyyatda bir neçə sektor var, o cümlədən: 1. Elektron ticarət – onlayn mağazalar vasitəsilə mağazasız satışın yeni forması. Elektron ticarət bazarında əsas lider Çindir. 2022-ci ilin statistikasına əsasən Çin dünya üzrə bütün pərakəndə satışlarının təqribən 47%-ni elektron ticarət vasitəsilə təşkil edir. 2. Rəqəmsal marketinq - müəssisənin marketinqi üzrə fəaliyyətlər məcmusudur ki, bu da informasiya, analitik və ekspert tədqiqat fəaliyyətlərinə əsaslanan elektron vasitələrdən istifadəni əhatə edir. İstehlakçıların 95%-i əvvəlcə internetdə rəyləri oxuyur, yalnız bundan sonra alış-veriş edir. Bu vəziyyət milli iqtisadiyyatın istənilən sektorunda rəqabəti gücləndirir. 3. İnternet bankçılıq - müştərilərə uzaqdan, əksər hallarda kompüter və telefon şəbəkələri vasitəsilə bank xidmətlərinin göstərilməsi texnologiyaları. 4. Onlayn sığorta - İnternet vasitəsilə sifariş verilə bilən sığorta xidmətləri.

Cədvəl 1

Rəqəmsal iqtisadiyyatla bağlı iqtisadiyyat növləri

İqtisadiyyat növü	Mahiyyəti
Elektron iqtisadiyyat	Telekommunikasiya şəbəkələrindən istifadə etməklə elektron məlumat mübadiləsi yolu ilə baş verən əmtəə istehsalının, malların bölüşdürülməsinin və hərəkətinin, maddi və qeyri-maddi nemətlərin satışının bütün səviyyələrini əhatə edən iqtisadi münasibətlərin məcmusu.
İnternet iqtisadiyyatı	Təsərrüfat subyektləri arasında internet vasitəsilə əlaqələr əsasında qurulan sistemli şəkildə təşkil edilmiş çoxsəviyyəli struktur.
İnformasiya iqtisadiyyatı	Bütün fəaliyyət sahələrində informasiya texnologiyalarından geniş istifadəyə əsaslanan iqtisadiyyat.
Rəqəmsal iqtisadiyyat	İstehsalın əsas amili rəqəmsal formada məlumatların olduğu, böyük həcmli informasiyaların emalı və təhlil nəticələrinin istifadəsinə əsaslanan, ənənəvi idarəetmə formaları ilə müqayisədə müxtəlif istehsal növlərinin, texnologiyaların səmərəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə artıra bilən iqtisadi fəaliyyət sahəsi.

Mənbə: müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı bütün iqtisadi strukturların, idarəetmə üsullarının və iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində idarəetmənin elmi-metodoloji əsaslarının dəyişdirilməsi zərurətini nəzərdə tutur.

Nəticə

Beləliklə, rəqəmsal iqtisadiyyat mexanizmlərinin metodoloji əsasları ilə bağlı fikirlərin öyrənilməsi onun hazırkı inkişafı mərhələsində onun əsas xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyə imkan verir:

❖ rəqəmsallaşma iqtisadiyyatın bütün sahələrinə nüfuz edir, innovativ məhsulların və həllərin qlobal yayılmasına töhfə verir;

❖ əhalinin həyat səviyyəsinin keyfiyyətcə transformasiyasına təsir edən rəqəmsal texnologiyaların inkişafına imkan verir;

❖ iqtisadiyyatın bütün sahələrində sinergik effekt əldə edilməsinə şərait yaradır;

❖ müştərilərin ehtiyaclarını tam ödəməyə və məhsuldarlığı artırmağa imkan verir;

❖ e-ticarət yolu xidmətlərin və məhsulların sürətləndirilmiş satışı vasitəsilə böhranları yüngülləşdirə bilir;

❖ virtual ödəniş sistemləri əmtəə mübadiləsini sürətləndirir;

❖ informasiya mübadiləsinin sürətinin artmasına böyük töhfə verir və sosial-iqtisadi sistemlərin bütün elementlərinin fərdiləşdirilməsi səviyyəsini artırır. Nəticədə yeni, daha mürəkkəb əlaqələr yaranır ki, bunun da nəticəsi yeni məhsul və proseslərin eyni vaxtda yaranması ilə iqtisadi sistemlərin keyfiyyətcə transformasiyasıdır və s.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Alguliyev, R.M., Aliyev, A.G., Aliyev, Sh.T., Shahverdiyeva, R.O. Development of information support systems for management of innovative structures / The 8th IEEE International Conference on Application of Information and Communication Technologies (AICT2014), Astana, 2014. – 378-382.

2. Самбурова, Т.Ю. Методологические вопросы анализа цифровой экономики / Т. Ю. Самбурова // Свободная мысль. – 2023. – № 5(1701). – С. 61-72.

3. Бухт, Р., Хикс, Р. Определение, концепция и измерение цифровой экономики // Вестник международных организаций. - Т. 13. - № 2. - С. 143–172.

4. Piana V., Aliyev, Sh.T. and etc. 2009 – Innovative Economic Policies for Climate Change Mitigation. Economics Web Institute, Rome.

5. Qasımlı, V., Talıbova, M., Quliyeva, G., Müseyibov, A., Mirzəyev, F., Qədəşov, A., Əhmədova, G. Rəqəmsal iqtisadiyyat. Bakı: ”Azprint”nəşriyyatı, 2023, 262 s.

6. Крутяева, М.В. Теоретические основы формирования цифровой экономики / М. В. Крутяева // Via Scientiarum - Дорога знаний. – 2019. – № 2. – С. 25-29.

7. Mamedov, Z.F. Aliyev Shefa. Digitalization of the economy: analysis of influence on the banking sphere in Azerbaijan in the context of world experience// 55th International Scientific Conference on Economic and Social Development, Baku, Azerbaijan.: 25 June 2020, Book of Proceedings Vol. 2/4. P 584-591.

8. Морозов, И.В. Методология исследования цифровой экономики / И.В. Морозов // Управление в современных системах. – 2022. – № 3(35). – С. 18-28.

9. Мизаев, М.М. Теоретико-методологические основы развития цифровой экономики / М.М. Мизаев, А.В. Масхудов // Тенденции развития науки и образования. – 2021. – № 74-7. – С. 115-118.

10. Бисултанова, А.А. Теоретические основы цифровой экономики / А.А. Бисултанова // Экономика и управление: научно-практический журнал. – 2022. – № 3(165). – С. 139-142.

11. Əliyev, Ş.T. Azərbaycan iqisadiyyatı. Sumqayıt. SDU-nun Redaksiya və nəşr işləri şöbəsi, 2018, 376 s.

12. Cəmilzadə, Ş.V. Rəqəmsal iqtisadiyyat və onun inkişafında dövlətin rolunun gücləndirilməsi istiqamətləri. SDU-nun Elmi xəbərləri, cild 16, №3, 2020, s.85-88.

13. Megits, N., Aliyev, S., Pustovhar, S., Bielialov, T., & Prokopenko, O. (2022). The «Five-Helix» Model as an effective way to develop business in Industry 4.0 of selected countries. Journal of Eastern European and Central Asian Research, 9(2), 357-368. https://doi.org/10.15549/jeecar.v9i2.920 DOI: https://doi.org/10.15549/jeecar.v9i2.920.

Эмин Назим оглы МАГЕРРАМОВ
Докторант Азербайджанского Государственного
Университета Нефти и Промышленности

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К МЕХАНИЗМАМ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ В НЕНЕФТЕГАЗОВОМ СЕКТОРЕ

Резюме

Цель исследования – является рассмотрение методологических подходов к механизмам цифровой экономики в ненефтегазовом секторе. Проанализированы направления и приоритеты развития ненефтегазового сектора. Обоснованы эффективные функции и роль механизмов цифровой экономики в развитии ненефтегазового сектора на основе высоких технологий. Даны рекомендации и внесены предложения по усовершенствованным методологическим направлениям механизмов цифровой экономики в ненефтегазовом секторе с учетом требований современной эпохи.

В качестве метода исследования использовалась группа методов: анализ, синтез, сравнительный анализ и обобщение. Кроме того, были сделаны ссылки на научные исследования, посвященные методологическим подходам к механизмам цифровой экономики в ненефтегазовом секторе.

По результатам исследования можно сказать, что полученные и обобщенные в статье научные положения заслуживают внимания с точки зрения возможности их потенциального использования в мерах по совершенствованию механизмов цифровой экономики в ненефтегазовом секторе.

Ключевые слова: *ненефтегазовая сфера, цифровая экономика, методологический подход, механизмы цифровой экономики, проблемы развития ненефтегазовой сферы, преимущества механизмов цифровой экономики.*

Emin Nazim MAGERRAMOV
Doctoral student of Azerbaijan State Oil and Industry University

METHODOLOGICAL APPROACHES TO DIGITAL ECONOMY MECHANISMS IN THE NON-OIL AND GAS SECTOR

Summary

The purpose of the research is to investigate methodological approaches to digital economy mechanisms in the non-oil and gas sector. The development directions and priorities of the non-oil and gas sector have been analyzed. The effective functions and role of digital economy mechanisms in the development of the non-oil and gas sector based on high technologies have been substantiated. Taking into account the requirements of the modern era, recommendations have been developed and proposals have been made on the superior methodological styles of digital economy mechanisms in the non-oil and gas sector.

A group of methods - analysis, synthesis, comparative analysis and generalization - were used as the research method. In addition, references were made to scientific research works on methodological approaches to digital economy mechanisms in the non-oil and gas sphere.

Regarding the results of the study, it can be said that the scientific provisions obtained and generalized in the article are noteworthy for their potential use in measures to improve digital economy mechanisms in the non-oil and gas sector.

Keywords*: non-oil and gas sphere, digital economy, methodological approach, digital economy mechanisms, development problems of the non-oil and gas sphere, advantages of digital economy mechanisms.*